

Állami (és községi) fiú-középiskolák történelemtankönyv-használata a klebelsbergi korszakban

Az 1931–1932-es év iskolai értesítőinek¹ feldolgozásával, továbbá a *Domanovszky*-hagyatékban őrzött, a szerző tankönyveinek kiadásával kapcsolatos iratanyagok² segítségével az elsők között foglalkozunk a klebelsbergi korszak állami (és községi) fiú-középiskolai történelemtankönyvek tényleges iskolai használatával. 1926 és 1931 között felmenő rendszerben láttak napvilágot az új történelemtankönyvek és bár ezek a munkák az 1930-as évek végén megírt új tankönyvek piacra kerüléséig is forgalomban maradtak, lévén a születésük *Klebelsberg Kunó* miniszterségéhez kapcsolódtak, ezért ezt a tankönyvtörténeti időszakot következetesen klebelsbergi korszaknak nevezzük. Új adatfeltárásunk a történelem tantárgytörténeti és iskolatörténeti kutatások ismereteit egyaránt gazdagítja, új megvilágításba helyezve a klebelsbergi korszak történelemtanítás-történetére irányuló korábbi tankönyvtörténeti kutatási eredményeket. Írásunkban elsősorban azt vizsgáljuk, hogy az állami (és községi) fiú középiskolák a tankönyv választásakor hogyan viszonyultak a kultusztárca által inkább támogatott Egyetemi Nyomda kiadványaihoz, a *Domanovszky*-féle tankönyvekhez?³

Keresettek voltak-e Domanovszky Sándor középiskolai történelemtankönyvei?

Domanovszky Sándor a két világháború közötti korszak neves történésze jegyezte a kultusztárca által támogatott Királyi Magyar Egyetemi Nyomda tankönyvsorozatait, és az eddigi szakmunkák – amelyek a *Domanovszky* által írt tankönyvsorozatokat elsősorban a szerző tankönyvi interpretációs módjain keresztül vizsgálták – *Domanovszkyt* a korszak

1 Néhány iskola esetében előfordult, hogy az 1931–1932-es év iskolai értesítője nem közölt tankönyvjegyzéket. Ebben az esetben egy évvel korábbi, vagy későbbi iskolai értesítő adatait dolgoztuk fel. Volt olyan eset, amikor egy-egy iskola 1931–1932-es tanévben használt tankönyvjegyzékét az 1930–1931-es iskolai értesítő közölte.

2 MTAK Kézirattár Ms 4532/1-47. Domanovszky Sándor tankönyveinek kiadásával kapcsolatos iratok.

3 Domanovszky Sándor tankönyvei: Domanovszky Sándor (1926) *Magyarország története. A középiskolák III. osztálya számára*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Domanovszky Sándor (1927) *Az ókor története Kr. u. 180-ig a középiskolák IV. osztálya számára*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Domanovszky Sándor (1928) *Világtörténelem a katonacsászárok korától a középkori intézmények virágkoráig. A középiskolák V. osztálya számára*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Domanovszky Sándor (1929) *Világtörténelem a középkori intézmények hanyatlásától a felvilágosodás koráig. A középiskolák VI. osztálya számára*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Domanovszky Sándor (1930) *Világtörténelem. A francia forradalom kitörésétől napjainkig a középiskolák VII. osztálya számára*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Domanovszky Sándor (1931) *Magyarország története. A középiskolák VIII. osztálya számára*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

meghatározó tankönyvírójaként tartják számon. Unger Máttyás könyvében *Ember István* mellett *Domanovszky* volt az egyik legtöbbet citált tankönyvszerző,⁴ *Bartos Károly* a tudós történész tankönyveinek gazdag metodikai apparátusát hangsúlyozta,⁵ *Katona András* pedig az új tankönyvszerzők közül elsőként *Domanovszkyt* említette, kiemelve tankönyveinek pozitívista szellemiségét.⁶ Mivel az Egyetemi Nyomdában előállított könyvek általában elsősorban ajánlottak voltak,⁷ adódik a kérdés: vajon ténylegesen keresettek voltak-e ezek a sorozatok a tankönyv piacon?

Az 1930-as évek elején az 52 állami (és községi) fenntartású fiú-közéiskola többsége a III. osztály számára írt magyar történeti anyagrészt kiválasztásakor a *Domanovszky*-tankönyvvel szemben a katolikus kiadó *Balogh Albin* által jegyzett munkáját⁸ részesítette előnyben, a IV–VII. évfolyamok számára írt egyetemes történeti kézikönyvek közül pedig a *Mika-Marczinkó* sorozat volt⁹ a legnépszerűbb, sőt az iskolák ezeken az évfolyamokon is előszeretettel választották a Szent István Társulat, *Marczell Ágoston* és *Szolomájer Tasziló* által írt tankönyveit¹⁰ is. Budapesten *Domanovszky* III. osztályos tankönyve a választható hat sorozatból viszont csupán a harmadik legkedveltebbnek számított.

A 34 vidéki állami fiú-közéiskola tankönyvhasználatát részletesen is görcső alá véve, az alábbi eredményt kaptuk: *Balogh Albin* munkáját 15 iskolában,¹¹ míg *Domanovszky* III. osztályos magyar történetét csupán 10 intézményben tanították.¹²

4 Unger Máttyás (1976) *A történelmi tudat alakulása a közéiskolai történelemtankönyveinkben*. Budapest, Tankönyvkiadó (továbbiakban Unger, 1976).

5 Bartos Károly (2002) Szellemtörténet és történelemtanítás a két világháború között. *Történelempedagógiai füzetek*. 11. pp. 35–61. 43.

6 Katona András (2010) Képek és arcképek a magyarországi történelemtanítás múltjából. 4. *A Horthy-korszak történelemtanítása (1920–1944)*. 13. *Történelemtanítás-Történelem-szaktudományi portál*.

7 Vö.: Nagy Péter Tibor (1992) *A magyar oktatás második államosítása*. Budapest, Educatio. p. 80.

8 Balogh Albin (1926) *Magyarország történelme a gimnázium, reálgimnázium, reálskola és leányközéiskolák III., a leánykollégiumok IV. osztálya számára*. Budapest, Szent István Társulat.

9 Mika Sándor és Marczinkó Ferenc (1927) *Világtörténelem. 1. kötet. Közéiskolák IV. osztálya számára*. Bp., Lampel. Mika Sándor és Marczinkó Ferenc (1928) *Világtörténelem. 2. kötet. Közéiskolák V. osztálya számára*. Bp., Lampel. Mika Sándor és Marczinkó Ferenc (1929) *Világtörténelem. 3. kötet. Közéiskolák VI. osztálya számára*. Bp., Lampel. Mika Sándor és Marczinkó Ferenc (1930) *Világtörténelem. 4. kötet. Közéiskolák VII. osztálya számára*. Bp., Lampel.

10 Marczell Ágoston és Szolomájer Tasziló (1927) *Egyetemes történelem I. rész a gimn., reálgimn. és reálsk. IV. osztálya számára*. Budapest, Szent István-Társulat. Marczell Ágoston és Szolomájer Tasziló (1928) *Egyetemes történelem II. rész a gimn., reálgimn. és reálsk. V. osztálya számára*. Budapest, Szent István-Társulat. Marczell Ágoston és Szolomájer Tasziló (1929) *Egyetemes történelem III. rész a gimn., reálgimn. és reálsk. VI. osztálya számára*. Budapest, Szent István-Társulat. Marczell Ágoston és Szolomájer Tasziló (1930) *Egyetemes történelem IV. rész a gimn., reálgimn. és reálsk. VII. osztálya számára*. Budapest, Szent István-Társulat.

11 Lauringer Ernő (1931) *A soproni áll. Széchenyi István Reálgimnázium 56. sz. értesítője az 1930/31. iskolai évről*. Sopron, Vitéz Tóth Alajos könyvnyomdai műintézete. pp. 45–47. Perepatits István (1932) *A szombathelyi M. Kir. Áll. Faludi Ferenc-Reálskola értesítője az 1931–32. iskolai évről*. Szombathely, Dunántúli Nyomdavállalat R.T. pp. 68–69. Sabján János (1931) *A sümegi M. Kir. Áll. Kisfaludy Sándor Reálskola LXXIV. értesítője*. Sümeg, Nyomatott Sarlai Jenő könyvnyomdájában. pp. 45–46. Mathiasz Artur (1932) *A szentgotthárdi Magyar Királyi Állami Reálgimnázium értesítője az 1931–32. évről*. Szentgotthárd, Készült Németh Vilmos könyvnyomdájában. p. 38. Pongrácz Károly (1932) *Székesfehérvári tankegyházi. A kaposvári Magy. Kir. Állami Somssich Pál Reálgimnázium értesítője az 1931–32. iskolai évről*. Kaposvár, Uj-Somogy Nyomda - és Lapkiadó Részvénytársaság. pp. 47–51. Horváth Viktor (1932) *A pécsi Magyar Királyi Közéiskolai Tanárképzőintézeti gróf Széchenyi István Gyakorló Reálskola 1931–32. tanévi értesítője*. Pécs, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt. pp. 49–50. Bezdek József (1932) *A székesfehérvári Magy. Kir. Állami Ybl Miklós Reálskola LXXVIII. értesítője az 1931–32. tanévről*. Székesfehérvár, Csitány G. Jenő könyvnyomdája. pp. 21–22. Stagl Arthur (1932) *A pesterzsébeti M. Kir.*

Korábbi évek iskolai értesítőit is átlapozva pedig azt tapasztaljuk, hogy több iskola, mely kezdetben *Domanovszky* III. évfolyam számára írt magyar történetét választotta, az 1920-as évek végére fokozatosan elpártolt a neves szerzőtől.

A sümegi Magyar Királyi Állami Kisfaludy Sándor Reáliskola *Domanovszky* magyar történetével kezdett,¹³ majd előbb *Szabó Dezső*,¹⁴ végül *Balogh Albin* tankönyvére váltott.¹⁵ A makói Magyar Királyi Állami Csanád vezér Reálgymnáziumban 1928–1929-ben még használták *Domanovszky* III. osztályos tankönyvét,¹⁶ de egy évvel később, az 1929–1930-as tanévben már az *Ember–Dékány* szerzőpáros tankönyve került forgalomba.¹⁷ A nagykállói Szabolcsvezér Reálgymnázium 1928–1929-es iskolai értesítőjében¹⁸ még *Domanovszky*

Állami Kossuth Lajos Reálgymnázium értesítője az 1931–1932. iskolai évről. Kiadta az iskola igazgatósága. Pesterzsébet, „Élet” Irodalmi és Nyomda Rt. pp. 28–29. Szilvássy János (1931) *A hatvani M. Kir. Állami Reáliskola értesítője. 1930–31. iskolai év. (IV. évfolyam)* Harvan, Nyomatott Hoffmann M. L. könyvnyomdájában. pp. 42–44. Fejér József (1931) *Az egri Magyar Királyi Állami Dobó István Reáliskola 41. évi értesítője az 1930–1931. iskolai évről.* Eger, Nyomatott az Érseki Líceumi Könyvnyomdában. pp. 47–48. Erdős Tivadar (1931) *A gyöngyösi állami Koháry István-Reálgymnázium értesítője az 1930–1931. iskolai évről.* Gyöngyös, „Corvin”-Könyvnyomda nyomtatása. pp. 60–61. Józsy Ferenc (1931) *A Jászberényi Magyar Királyi Állami József nádor Reáliskola értesítője az 1930–1931. iskolai évről.* Jászberény, Kovács és Baranyi Könyvnyomdája. pp. 82–86. Wollek Géza (1931) *A szolnoki M. Kir. Állami Verseghy Ferenc Reálgymnázium értesítője az 1930–31. tanévről.* Szolnok, Nyomatott Szolnok és vidéke könyvnyomdájában. pp. 59–61. Úr Márton (1932) *A csongrádi M. Kir. Állami Szent Imre Reálgymnázium értesítője az 1931–32. iskolai évről.* Csongrád, Szilber J. Antal Könyvnyomdája. pp. 30–32. Tóth József (1932) *A kisvárdai M. Kir. Áll. Bessenyei György Reálgymnázium és a vele kapcsolatos állami internátus huszonegyedik évi értesítője az 1931–32. isk. évről.* Kisvárdá, Berger Ignác és Társa. pp. 70–72.

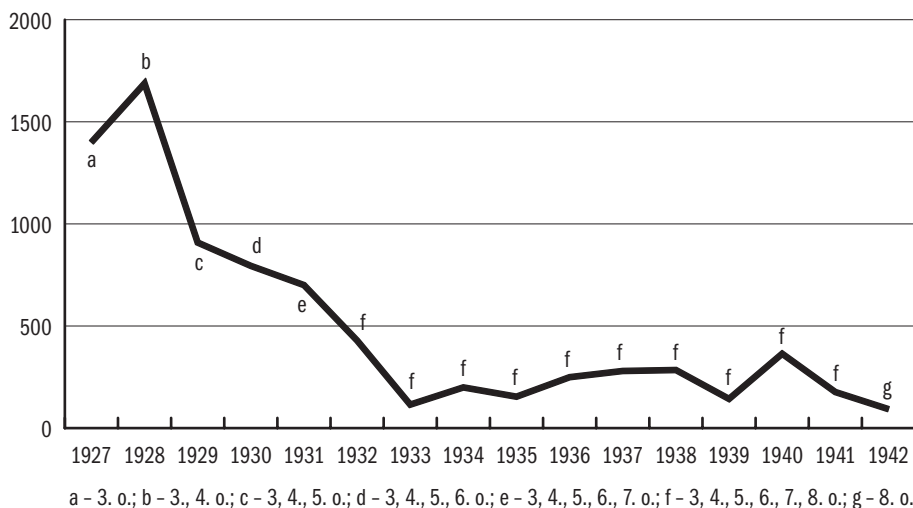
- 12 *A m. kir. Rákóczi Ferenc reáliskolai nevelőintézet értesítője 1932–33.* Sopron, 1933. pp. 42–45. *A kőszegi M. Kir. „Hunyadi Mátyás” Reáliskolai Nevelőintézet értesítője. 1931–32. iskolai év.* Kiadja: az intézet igazgatósága. Kőszeg, Rónai Frigyes Könyvnyomdája. 1932. p. 35. Péterffy Béla (1932) *A zalaegerszegi M. Kir. Állami Deák Ferenc Reálgymnázium XXXVI. értesítője az 1931–32. iskolai évről.* Zalaegerszeg, Zrínyi-Nyomda R.-T. pp. 17–19. Róder Pál (1932) *A szekszárdi M. Kir. Áll. Garay János Reálgymnázium XXXVI. évi értesítője az 1931–32. tanévről.* Szekszárd, Molnár-féle Nyomdai Műintézet Részvénytársaság. pp. 47–48. *A pécsi M. Kir. Zrínyi Miklós Reáliskolai Nevelőintézet értesítője.* Közzéteszi: az iskola igazgatósága. 1931–1932. tanév. Pécs, 1932. pp. 43–44. Obermüller Ferenc (1931) *Az esztergomi államilag segélyezett községi Szent Imre Reáliskola értesítője az intézet fennállásának 74-ik évéről.* 1930–31. Esztergom, A „Hunnia” Könyvnyomdávalat nyomása. pp. 70–72. Wiesinger Károly (1931) *A balassagyarmati M. Kir. Áll. Balassi Bálint Reálgymnázium XXXI. évi értesítője.* Balassagyarmat, Nyomatott Hollósy Géza könyvnyomdájában. pp. 43–46. Zibolen Endre (1931) *Az újpesti M. Kir. Állami Könyves Kálmán-Reálgymnázium értesítője az 1930–31. iskolai évről. (XXV. évfolyam).* Ujpest, Schinkovits Lajos könyv-, papír- és könyvkereskedése. pp. 73–74. Réday János (1933) *A kispesti M. Kir. Állami Deák Ferenc Reálgymnázium XIV. évi értesítője az 1932–33. iskolai évről.* Kiadta az iskola igazgatósága. Kispeszt, Fischof Henrik könyvnyomdája. 1933. p. 19. Firbás Oszkár (1932) *A szegedi M. Kir. áll. Baross Gábor Reáliskola LXXX. jubiláris értesítője az 1931–32. tanévről.* Szeged, Széchenyi-nyomda. pp. 40–41.
- 13 Stagl Arthur (1927) *A sümegi M. Kir. Áll. Kisfaludy Sándor Reáliskola LXX. értesítője.* Sümeg, Nyomatott Horvát Gábor Könyvnyomdájában. pp. 33–34.
- 14 Szabó Dezső (1926) *Magyarország története a gimnáziumok, reálgymnáziumok és reáliskolák III. osztálya számára.* Bp., Franklin.
- 15 Sabján János (1928) *A sümegi M. Kir. Áll. Kisfaludy Sándor Reáliskola LXXI. értesítője.* Sümeg, Nyomatott Horvát Gábor könyvnyomdájában. pp. 54–55. Sabján János (1929) *A sümegi M. Kir. Áll. Kisfaludy Sándor Reáliskola LXXII. értesítője.* Sümeg, Kisfaludy-Nyomda, László és Sarlai. 1929. pp. 42–43.
- 16 Sebes Gyula (1929) *A makói M. Kir. Állami Csanád vezér Reálgymnázium és a vele kapcsolatos állami internátus XXXIV. értesítője.* Makó, Gaál László Könyvnyomdája. pp. 45–46.
- 17 Sebes Gyula (1930) *A makói M. Kir. Állami Csanád vezér Reálgymnázium és a vele kapcsolatos állami internátus XXXV. értesítője.* Makó, Gaál László Könyvnyomdája. pp. 47–49.
- 18 Bihari Ferenc (1929) *A nagykállói M. Kir. Áll. Szabolcsvezér Reálgymnázium XXXII. értesítője az intézet fennállásának 59-ik évében, az 1928/29. iskolai évről.* Nagykálló, Bárány József Könyvnyomdája. pp. 37–39.

III. osztályos magyar története szerepelt, egy év után viszont az iskolai értesítő tankönyvjegyzékében már *Ember István* tankönyvével találkozhatunk.¹⁹ A pécsi Magyar Királyi Középfiskolai Tanárképzőintézet Gróf Széchenyi István Gyakorló-Reáliskola²⁰ szintén *Domanovszky* tankönyvével kezdett, de egy év után, az 1927–1928-as tanévben az intézmény már a *Jászai-Balanyi* könyvre²¹ cserélte le a tudós történész munkáját.²²

A szerzői honorárium alakulása

A *Domanovszky*-tankönyvek iránti kereslet csökkenését a szerzői honorárium alakulásával is nyomon követhetjük (1. ábra).

1. ábra: Domanovszky Sándor középfiskolai történelemtankönyvei után kifizetett honorárium alakulása 1927 és 1942 között

Az ábrát Vörös Péter készítette.

Az Egyetemi Nyomda évről évre, az eladott tankönyvek után honoráriumot fizetett a szerzőnek. 1927-ben, a III. osztályos magyar történeti tankönyv után a kifizetett honorárium kerekített összege 1400 pengő, 1928-ban ugyanezen könyve után már csak 1050 pengőt fizettek a szerzőnek. A mélypont 1928, a kifizetett 135 pengő valójában a tankönyv sikerelenségét jelző adat.²³ Ez annak ellenére is igaz, hogy tudjuk később utánnomásról volt szó, tehát eleve kevesebb honoráriumot kaphatott a szerző.

19 Árvay Ede (1930) *A nagyállói M. Kir. Állami Szabolcsvezér Reálgymnázium XXXIII. értesítője az intézet fennállásának 60-dik évében az 1929–30. iskolai évről*. Nagyálló, Bárány József Könyvnyomdája. pp. 42–43.

20 Horváth Viktor (1927) *A pécsi Magyar Királyi Középfiskolai Tanárképzőintézet Gróf Széchenyi István Gyakorló-Reáliskola 1926–27. tanévi értesítője*. Pécs, Nyomatott Taizs József könyvnyomdájában. pp. 21–22.

21 Jászai Rezső és Balanyi György (1926) *Magyarország története a középfiskolák III. osztálya számára*. Budapest, Lampel.

22 Horváth Viktor (1928) *A pécsi Magyar Királyi Középfiskolai Tanárképzőintézet Gróf Széchenyi István Gyakorló-Reáliskola 1927–28. tanévi értesítője*. Pécs, Haladás Nyomdarészvénytársaság. pp. 44–45.

23 MTAK Kézirattár Ms 4532/1–47. Domanovszky Sándor tankönyveinek kiadásával kapcsolatos iratok.

Amennyiben szemügyre vesszük *Domanovszky* középiskolai tankönyvei után kifizetett szerzői honorárium alakulását az egész korszakra kivetítve, láthatjuk, hogy *Domanovszky Sándor* tankönyvei iránti kereslet még a nagy gazdasági világválság magyarországi begyűrűzését megelőzően kezdett csökkenni és az 1932-es tankönyv-változtatások korlátozásáról szóló miniszteri rendelet sem adott lehetőséget arra, hogy a neves szerző tankönyvei iránti keresletben pozitív változás álljon be. Az 1940-es pici ugrás pedig nem a területrevízióval kapcsolatos tankönyvpiac bővülésével, hanem inkább azzal magyarázható, hogy háromra csökkent a tankönyvkiadók köre, viszont az új sorozatok nem mindegyike került még ki a nyomdából. Valószínűsíthető, hogy néhány intézmény visszatért *Domanovszky* könyveikhez.

Kritikák a Domanovszky-tankönyvek maximalizmusával szemben

Mivel magyarázhatjuk a tudós szerző tankönyvei iránti kereslet csökkenését? A tömegesedő középiskolák többségét már nem elégítette ki a régi történelmi kézikönyvek hangulatát idéző, néha nehézkes fogalmazású pozitívista típusú tankönyv. Az *Ember*-féle tankönyvek²⁴ meglehetősen sok tárgyi tévedést is tartalmaztak, mégis azok a budapesti középiskolák, amelyek módszertanilag új, könnyebb hangvételű és stílusú tankönyvet kerestek, *Ember István* tankönyvét választották. A belvárosi kerületekben, így pl. a II. kerületi M. Kir. Állami Toldy Ferenc Reáliskolában²⁵ vagy az V. kerületi M. Kir. Állami Bolyai Reáliskolában²⁶ az Athenaeum kiadványa volt használatban.

Domanovszky személyes irathagyatéka őrzi a tudós szerző tankönyveiről készített bírálati jelentéseket, tanári szakvéleményeket is. A pozitív és negatív bírálatok egyaránt fellelhetők a hagyatékban. *Krompaszky Sándor* esztergomi főreáliskolai tanár *Domanovszky* tankönyvéről ekképp írt: „A történelem terén ma Domanovszky neve olyan márka, amellyel ellátott tankönyveket bátran lehet a legjobbak közé sorolni. Amit ad, az a nemesebb értelemben vett történelem. Hangja új, nemes és emelkedett. Tárgyalásmódja világos. Választékos s emelkedett, stílusa miatt látszólag kissé nehézkes, mindamellett kiválóan alkalmas arra, hogy már a történelemtanulás legelején komoly történelemhez szoktassa a tanulót.”²⁷ Ne feledjük, hogy az esztergomi államilag segélyezett községi Szent Imre Reáliskolában használták *Domanovszky* III. évfolyam számára írt magyar történetét. Ugyanakkor még *Krompaszky* is kifogásolta *Domanovszky Sándor* tankönyveinek maximalizmusát és anyagbőségét. Erről ezt olvashatjuk: „Egyet azonban mintha figyelmen kívül hagyott volna az illustris szerző; azt t. i., hogy a mai tanulók szüldik és tanáraik nehéz anyagi gondjai mi-

24 *Ember István* (Dékány István közreműködésével) (1926) *A magyar nemzet története a középiskolák III. osztálya számára*. Budapest, Athenaeum. *Ember István* (Dékány István közreműködésével) (1927) *Világtörténelem a középiskolák IV. osztálya számára I., Ó-kor*. Budapest, Athenaeum. *Ember István* (Dékány István közreműködésével) (1928) *Világtörténelem a középiskolák V. osztálya számára 2., Középkor*. Budapest, Athenaeum. *Ember István* (1929) *Világtörténelem a középiskolák VI. osztálya számára. 3., Újkor*. Budapest, Athenaeum. *Ember István* (1930) *Világtörténelem a középiskolák VII. osztálya számára. 4., Legújabb kor*. Budapest, Athenaeum.

25 Marczinkó Ferenc (1932) A budapesti II. kerületi M. Kir. Állami Toldy Ferenc Reáliskola értesítője az 1931/32. iskolai évről. Budapest, Kiadta az iskola igazgatósága. pp. 38–39.

26 Bozsay Zoltán (1932) A budapesti V. kerületi M. Kir. Állami Bolyai-Reáliskola értesítője az 1931–32. iskolai évről. Kiadta az iskola igazgatósága. Budapest, Dunántúli Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda RT. pp. 34–35.

27 MTAKK Ms 4532/36. *Krompaszky Sándor* főreáliskolai tanár bíráló ismertetése Dr. *Domanovszky Sándor*: Magyarország történelme c. a 36294/1926. sz.a. enged. III. oszt. tankönyvről. Az elírásokat, gépelési hibákat javítottam a szövegben [AG].

att még mindig nincsenek teljesítő képességük teljes birtokában. A felölelt anyag t.i. nagyobb, mint amennyit kellő idejű begyakorlással meg lehet rögzíteni a mai tanulóban.”²⁸

A sümegi reáliskola történettanárai is a *Domanovszky*-tankönyv használhatóságának nehézségeivel kapcsolatban fogalmazták meg negatív észrevételeiket: „Írása nem mindegyik magyaros, szabatos, gördülékeny”²⁹ – olvashatjuk bírálatainkban. (Ne feledjük, hogy Sümeg leváltotta a neves szerző III. osztályos tankönyvét.)

A Mátyás király Reálgymnázium történelemtanára, *Dr. Szentirmay Imre* a Kiadóhivatalhoz írt 1928. június 27-i levelében is kétségeinek adott hangot: „Ha stílus, nyelv és egyszerűbb csoportosítás szempontjából át nem dolgoztatják Domanovszky tanár úr könyveit, akkor az Egyetemi Nyomda ezekre a kiadványokra nagyon ráfizet, a középiskola pedig ezeket a gazdag tartalmú segédesszközöket nélkülözni lesz kénytelen.”³⁰

Császár Elemér, a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda alelnöke, a nyomda 1928-as működéséről a Pázmány Péter Tudományegyetem tekintetes tanácsához írt jelentésében is csalódottságát fogalmazta meg. A jelentésben ez olvasható: „s van olyan tankönyv, amely nem talált az iskolákban megfelelő pártolásra, az nem volt elkerülhető s annál kevésbé lehet érte szemrehányást tenni, mert azok között a tankönyvek között, amelyek nem nyerték meg a középiskolai tanárok tetszését s így aránylag kevés iskolában használták, ott vannak olyan kiváló művek, mint Domanovszky Sándor történeti könyvei és Vojnovich Géza magyar olvasói!”³¹

Konklúzió

Bizonyítottá vált: a *Mika-Marczinkó* egyetemes történeti sorozatok, a katolikus kiadó kiadványai és az *Ember*-féle tankönyvek más-más okból, de kiszorították a tudós szerző tankönyveit a tankönyvpiacról. Nem véletlen az, hogy a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda a harmincas években új tankönyvsorozatának megírására már nem *Domanovszkyt* kérte fel.

Unger Domanovszky „lecserélését” egyrészt azzal indokolta, hogy maga a szerző is inkább az előző tantervvel tudott azonosulni, másrészt a pozitívista szemléletű tankönyveikért ért méltánytalan támadások miatt vonult háttérbe.³² A neves szerző visszahúzódását, lecserélését – a fentiek mellett – elsősorban és főként tankönyveinek sikertelensége okozta, melynek első kézzelfogható jelei már 1928-ra megmutatkoztak.

Összességében három tényező együttes hatása befolyásolta a Domanovszky-tankönyvek tankönyvpiaci sikertelenségét:

1) Egyrészt a felekezeti szempontok nagymértékben meghatározták a tankönyvválasztást. A felekezeti iskolák a tankönyvhasználatuk során ragaszkodtak saját szerzőgárdájukhoz (és részben saját kiadójukhoz, a Szent István Társulathoz). Az állami fiú középiskolák ezzel szemben előszeretettel választották a katolikus Szent István Társulat sorozatait is.

2) Másrészt, míg korábban tudós tanárok írtak tankönyveket, sőt a tankönyvek maguk is a nagy történeti kézikönyvekből születtek, a tankönyvírás is kifinomult szakmai pro-

28 MTAKK Ms 4532/36 A géppel írt szöveg helyesírási hibáit javítottam [AG].

29 MTAKK Ms 4532/38. Dr. Domanovszky Sándor: Magyarország története c. tankönyv (középiskolák III. osztálya részére) használhatóságának nehézségei. A géppel írt szöveg elírását javítottam [AG].

30 MTAKK Ms 4532/42. Dr. Szentirmay Imre 1928. VI. 27-i levele a T. Kiadóhivatalhoz. A kézzel írt szöveg helyesírási hibáit javítottam [AG].

31 ELTE Levéltára, 8/b BTK DH 1600/1928–29. Dr. Császár Elemér jelentése a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 1928. évi működéséről. A szöveg elírásait javítottam [AG].

32 Unger, 1976: p. 242.

fesszióvá vált. A tömegesedő középiskolák – ahogyan ezt a fővárosi iskolák tankönyvhasználati vizsgálata is igazolja – keresték az újszerűt, a nyelvezetében egyszerűbb tankönyveket. Az *Ember*-féle tankönyvek budapesti előretörése ezzel magyarázható. A fővárosban csupán két intézmény használta *Domanovszky* tankönyveit.³³

3) Végezetül amennyiben mégis a régi korok hangulatát idéző kiadványt akartak a diákok kezébe adni, akkor az iskolák *Domanovszky* egyetemes tankönyvei helyett a közjogi érvrendszerre épülő, a középiskolai tanárok számára már bejártatott *Mika-Marczinkó* sorozatot választották.

Albert B. Gábor

33 Staud, 1932: pp. 41–43. Haszler Károly, 1932: pp. 55–56.

Az érettségi eredmények mint az iskolai eredményesség lehetséges indikátorai

A tanulmány az iskolai eredményesség meghatározásával, mérhetőségével foglalkozó kutatásunk néhány részeredményét teszi közzé.¹ Vizsgálódásaink az iskolai eredményességgel foglalkozó szélesebb kutatás egy részét képezik, amelynek alapelve, hogy az iskolai eredményességet több dimenzió szerint vizsgálja, melyek közül egy lehetséges indikátor forrás az érettségi vizsgák adatbázisa. Vizsgálataink alapját az Oktatási Hivatal (OH) által rendelkezésünkre bocsátott ún. standard kutatói adatbázis képezi. Elsődleges célunk, hogy az adatbázis által tartalmazott információkat abból a szempontból elemezzük, hogy azok hogyan, milyen lehetőségekkel és milyen korlátokkal használhatók az iskolai eredményesség lehetséges indikátoraként.

Elemzésünk során végigvesszük az eredményességi mutatókként is kezelhető indikátorokat, megvizsgáljuk azok képzési típusonkénti értékeit, keressük a lehetőséget, hogy a kiemelkedő és az alacsony értékek milyen más intézményi mutatókkal magyarázhatók, vizsgáljuk az általunk kiválasztott indikátorok egymás közötti, valamint az Országos kompetenciamérés eredményei közötti összefüggéseit.

Az adatbázisról

Kutatásunk kezdete a vizsgált alapsokaság érettségi adatbázison belüli meghatározása volt, amelyet egy többlépcsős szűrési folyamat során határoltunk be. Első lépésként a tanulmányaikat a 2011/12-es tanévben befejező, tanulói jogviszonnyal rendelkező nappali tagozatos tanulókat választottuk ki, második lépésként pedig kiszűrtük azokat a diákokat, akik érdemjegyet szereztek, azaz megjelentek legalább egy vizsgán. Végül, harmadik lépésként eltávolítottuk az adatbázisból (az intézményekben folytatott képzési típusok alapján) azokat is, akiknél sejtethetően valamilyen rögzítési hiba folytán a munkarend vagy a képzési típus hibásan szerepelt. Az így létrejött és a következőkben elemzett adatbázisban 72 274 fő szerepel, őket tekintjük a következőkben érettségizőknek.

1 A tanulmány a XXI. századi közoktatás (fejlesztés, koordináció) TÁMOP-3.1.1-11/1-2012-0001 kiemelt fejlesztési program támogatásával készült.